

הדריינא טוריינא [מתוך המפרש : בענין פרשיות
-אגרוהי קריאתן

פרק מ"ב

הדריינא טוריינא

בגמרא, במהלך דיון הלכתי על ביטול עבודה זרה, הן מאיסורה והן מטומאתה, עולה שאלה עקיפה על ההיתר להשתמש בכסף ובוזהב:

"מי לא אמר ר' אושעיה: ביקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם משום כספא וזהבא של ירושלים, והוינן בה ירושלם הויא רובא דעלמא! אלא אמר אביי: בקשו לגנוז דינרא הדריינא טוריינא שיפה (שיפה = מטבעות עתיקות, שהצורות החקוקות טושטשו) מפני טבעה של ירושלם עד שמצאו לה מקרא מן התורה שהוא מותר ובאו פריצים ויחללוהו..." (עבודה זרה נ"ב, ב; בכורות נא).

איש לא הטיל ספק בהיתר להשתמש בכסף ובוזהב של ירושלים, שהרי הכסף והזהב של ירושלים היה המיעוט לעומת מה שהיה בעולם. מדוע בכלל עלה על המחשבה לאסור כל כסף וזהב בעולם? אביי הציע פתרון, שלא בכסף וזהב מדובר, אלא, במטבעות מיוחדים. אביי הבהיר שמדובר במטבעות מסוימים ששם הדריינא טוריינא. על המטבעות המיוחדים האלה, היה להם ברור, ללא צל של ספק שהם אסורים והיו צריכים לגנוזם, אלמלא, שהגויים חיללו אותם. מה המיוחד במטבעות אלו שנאסרו! בירושלים היו הרבה סוגי מטבעות. מי שמצא מטבע בירושלים "בשאר ימות השנה" לא היה צריך לחשוש שמא זה מטבע של קודש, כי נחשב לחולין (שקלים פ"ז, מ"ו). החל מתקופת הגאונים התלבטו בפירוש הסוגייה ובכוונת דברי אביי.

רב נחשון גאון פירש שהכוונה למטבע מהודר, שלא היו חקוקות עליו צורות אלא "כתב דוד ושלמה מצד זה וירושלים עיר הקודש מצד אחד"¹. רבנו גרשום מאור הגולה פירש את דברי אביי אחרת לגמרי: "דינרא הדריינא - דינר זהב של מטבע אדריינוס קייסר, טריינא או טריינוס קיסר, שיפה - כלומר, איקון שלו שהוא משופשף מיושן". "טבעה של ירושלים - שאותו מטבע היה של ירושלים, שבו היו פודין הקדש ומעשר".

ר' נתן מרומי, בעל "הערוד", בערך "הדריינא" ורש"י, על אתר בפירושו לע"ז ולבכורות, פירשו, בדומה, לרוח דברי רבנו גרשום, שהכוונה למטבעות של טריינוס ואדריינוס: "מטבעות של ירושלם טריינא הדריינא על שם מלכי רומי נעשו הצורות ושם טוריינוס אדריינוס. שיפא - ישן ביותר שנישוף מחמת יושנו ואין צורתו ניכרת" (רש"י). הם לא הסבירו איזה איסור היה במטבעות אלה?

¹ "תשובות גאונים קדמונים", הוצאת קסל, ברלין תר"יח, מ, א; ראה הערת רפפורט (דף ו, א) שהפירושים הם של רב נחשון גאון. הוא קשר את צורת המטבע המוזכרת בבבא קמא (ז, ב) עם הדיון כאן.

דיוקניהם של קיסרי רומי. ייתכן שכך היה⁴, אולם גם זה לא פותר את סיבת איסורם.

הפתרון

רבנו גרשום מאור הגולה בדבריו הקצרים על "טבעה של ירושלים" פתר את הבעיה. אולם, כדי להבין את הדברים, יש לשחזר את השינויים שחלו אצל אדריינוס כלפי העם היהודי ואת המאורעות שאירעו בעקבות יחסו החדש לעם היהודי. **אדריינוס קיסר** (שלט בשנים 117-138) מוכר ע"י לומדי תורה כ"רשע", "שחיק עצמות"; "שחיק טמיה" או "שחיק מחיק". מעטים יודעים על יחסו הטוב ליהודים בתחילת שלטונו, ואף נתן רשיון להקים את בית המקדש. הוא שינה את דעתו לאחר שאונקלוס, קרובו, התגייר וגם נימול⁶. תחילה נתייחס לראשית שלטונו, כפי שמסופר במדרש וגם מקורות נוצרים מאשרים זאת. במדרש מסופר:

"בימי רבי יהושע בן חנניא גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש. הושיבו פפוס ולולינוס טרפיוזין (= שולחנות - הערוך) מעכו ועד אנטיוכיא והיו מספקים לעולי גולה כסף וזהב כל צרכם ..."
(בראשית רבה סוף פרק ס"ד).

לכאורה לא מובן הקשר בין ה"כנות לבניית בית המקדש לבין חלוקת כסף וזהב לכל עולי הרגל? לבניית בית הנוקדש היו נחוצים הרבה כספים. אם לפפוס ולולינוס היה כל כך הרבה כסף וזהב, למה לא הקדישו את כספם ישירות למטרה זו? מדוע היה עליהם לחלק את הרכוש לכל הציבור? ההגיון מחייב, שהם בקשו להתרים את הציבור למטרה נעלה זו ולא להיפך.

מסתבר, שמיד עם מתן ההיתר לבניית ירושלים מחדש ואת בית המקדש בתוכה, החלו רבבות יהודים לזרום ארצה ולירושלים. גם מקורות נוצרים מאשרים עובדה זו: "מששמעו היהודים בדבר, מיהרו לירושלים מכל עיר ומכל מדינה, עד שמלאה ירושלים מהם"⁷.

כל אחד הביא כרגיל תרומה לבניית בית המקדש. בשל סיבה כלשהי ביקשו לאסוף כסף אחיד ובעל ערך ידוע. פפוס ולולינוס הושיבו "שולחנות" להחליף את כסף

התוספות הקשו, הדי בבבא קמא (צ"ו, ב) נאמר שעל המטבעות היה כתוב דוד ושלמה מצד אחד וירושלים עיר הקודש מצד שני, כפי שהזכרתי בשם נחשון גאון. הם הסיקו בניגוד לדברי רב נחשון גאון, שלא היו חקוקות עליו צורות, אלא, קיסרי רומא לקחו את מטבעות ירושלים שיפספו את הכתוב "וחתמו בה שמם" (תוספות ע"ז, שם ד"ה "דינריי"), ואולי חקקו צורתם. בשל כך ביקשו יהודים לגנוז את המטבעות. רבנו תם (תוספות, שם) סבר, שאין למטבעות אלה כל קשר עם קיסרי רומא. "הדריינא" הכוונה "עגולי" ו"טירינא"² גדול, כלומר מדובר במטבעות עגולים גדלים, שהיה כתוב עליהם דוד ושלמה מחד וירושלים עיר הקודש מאידך והם שופספו עד שלא ניתן היה לקרוא את הכתוב. קשה להבין מדוע היה צורך לגנוז בשל כך?

ר' יהודה רוזניס (1657 - 1727) בפירושו הנודע על הרמב"ם דן באריכות, מדוע המטבעות, גם אילו היו אסורים, לא בטלו ברוב, כי הרי לא ייתכן, שרוב המטבעות של טורינינוס ואדריינוס היו מירושלים? הוא מניח שמדובר במטבעות של הקדש ובשל חשיבותם לא בטלו ("משנה למלך" על הרמב"ם הלכ' מעילה, פ"ז, ה"ו). אולם, לא מובן מדוע דווקא מטבעות אלה הוקדשו בזמנו? זאת ועוד, האם לפני קיסרים אלו, לא הוקדשו מטבעות לבית המקדש? מדוע לא חששו אז לאיסורם?

שמואל רפאלי בספרו "מטבעות יהודים" (ירושלים תרע"ג, פרק ט"ו) טוען בניגוד להנחת בעלי התוספות, כי מדובר במטבעות של אדריינוס וטורינינוס, אלא, שלדעתו, לאחר הניצחון של בר כוכבא מחקו מהמטבעות את דיוקניהם של קיסרי רומי עליהם הוטבעה הצורה, שהיהודים בחרו לקשט את המטבעות³. ייתכן אמנם שהיו מקרים כאלה, אולם, השאלה היא מדוע המשיכו לקראם על שמם של קיסרים שנמחקו מהם ולא על צורתם היהודית החדשה? אגב, את המטבעות של אותה תקופה כינו חכמי ישראל בשם "מעות כזביות" (בבא קמא ז, א; תוספתא מעשר שני, פ"א, ה"ה) או בשם "מטבע של מרד" או "מטבע שמרד" (ירושלמי מעשר שני פ"א, ה"ה).

הרב **שמחה הכהן קוק**, במאמרו המאלף על אותו נושא סבור, שלא מדובר במטבעות שנמחקו מהם צורות הקיסרים, כטענת רפאלי, אלא, דווקא במטבעות של יהודים, שהרומאים החרימו ומחקו את הסמלים היהודים והטביעו את

⁴ אמנם, נמצאו מטבעות יהודיים שהרומאים הטביעו עליהם את דיוקניהם וכן נמצאו מטבעות רומאיים שיהודים הטביעו עליהם סמלים חדשים. אולם, טרם נמצאו מטבעות כאלו מימי טרוינינוס ואדריינוס.
⁵ ראה "יוונים ורומיים" (בגרמנית לפרופ' שמואל קרויס וינה, 1914) מקורות על כינויים אלה. "שחיק מחיק" מוזכר באסתר רבה ב, א.
⁶ שליטי רומא התנגדו להסירוס, לכן בכל נגיעה באבן המין ראו מעין סירוס. אדריינוס הסכים שאונקלוס יתגייר, אך לא שימול את עצמו (שמות רבה ל, ט). ראה בספרי "פענוח אנדות" בפרק "אונקלוס ואדריינוס קיסר".

⁷ אוטיכיוס אבן בטריק, בישוף של אלכסנדריא: Annales עמ' 7-986. T.G.P.

² שם נאמר: "עגול כמו הדר הדרנאי" (צוין ע"ז, כ"ד). מאחר ולא מצאו זכר לזה במסכת ע"ז הגיהו "הדרי דכנתאי" (חולין מ"ה, ב; דפוס ראם וילנא). הרב שמחה קוק הציע להשאיר בתוספות את המקור "הדר הדרנאי", אלא שיש לסמן את הצינור לשבת ע"ז, ב, ולא למסכת עבודה זרה.
³ ראה מאמרו של מ. נרקיס: "מטבעות של ארץ ישראל", ירושלים תרצ"ו, ח"א, עמ' 48; ראה גם מאמרו של הרב שמחה קוק: "שקלים בזמן הזה", סיני שנה עשירית.

התרומות בכסף אחיד. הם "נתנו כסף וזהב כל צרכם" אך לא בחינם אלא תמורת תרומותיהם. בכספי התרומות לבדק הבית נהגו לשלם לפועלים, לרכוש כלי עבודה, וחומרים הנחוצים לתחזק את בית המקדש. קדושת הכסף פגה ברגע שהוא נוצל למטרה שיועד לה, כגון תשלום לספקים, שכר לעובדים וכו'. כסף רב מעולם לא הצטבר בבית המקדש, כי תמיד היו הוצאות גדולות. עובדה, שבעבר כאשר שדדו את כל הרכוש שהיה בבית המקדש, בימי חורבן הבית הראשון, ובימי אנטיוכוס, איש לא העלה על הדעת לאסור כסף וזהב לשימוש, משום שמדובר במיעוט קטן ביותר.

לא כך היה באותה תקופה, בשל פעילותם של פפוס ויולינוס, כל כספי ההקדש היו במטבעות מיוחדים. כאשר אדריינוס הפך את עורו וביטל את הרשיון לבניית בית המקדש. נותר כסף שלא הספיקו לנצלו למטרה היעודה, לכן, נשאר בקדושתו.

הרומאים החרומו את כל הכסף. הם כנראה התיכו הכל. אין ספק שמטבעות אלה נשארו בקדושתם. לכן בתחילה דיברו שיש לגנוז כסף וזהב. אבבי הסביר, שמאחר ובאו פריצים הם חיללו את הכסף ואת הזהב, אלא, אם נשארו המטבעות המיוחדים כמו שהם. ההגיון מחייב, שצריכים לגנוז אותם, כי קדושתם לא פגה וכל אחד יכול היה להכירם, אולם, גם למטבעות אלה מצאו היתר, כי הפריצים חיללו אותם מקדושתם. רבנו **גרשום מאור הגולה** העיר על "טבעה של ירושלים", "שאותו מטבע היה של ירושלים, שבו היו פודים הקדש ומעשר", כלומר מדובר במטבע מיוחד שיועד למטרה קדושה.